

Prof dr Ranko Končar, Novi Sad
Profesor u penziji

Prilog istorijskoj periodizaciji srpsko-hrvatskih odnosa u 20 veku

Apstrakt: U kratkom prilogu daje se osvrt na istorijsku periodizaciju srpsko-hrvatskih odnosa u 20. veku. Konstatuje se da je ovu periodizaciju nemoguće izvesti izvan jugoslovenskog istorijskog konteksta, i da jugoslovenska istorija nije samo zbir nacionalnih istorija, ali da nužno mora uvažiti i te osobenosti da bi se objektivno razumela.

Ključne reči: istorijska periodizacija, metodologija, jugoslovenski, nacionalni, srpski, hrvatski, ustavne promene, Banovina.

Definisanje istorijske periodizacije srpsko-hrvatskih odnosa u 20. veku složenije je metodološko pitanje. Život u zajedničkoj državi činio je periodizaciju jasnijom, budući da se izvodila iz jugoslovenske prošlosti i njenih jedinstvenih osnova. To je podrazumevalo dublju spoznaju jugoslovenske prošlosti u njenoj dužoj genezi, a ne parcijalno, kako ju je historiografija ponekad istraživala. Otuda su u nas i retke analize šireg karaktera i apsolviranja jugoslovenske prošlosti u dužem vremenskom rasponu, koje bi omogućile pouzdaniju periodizaciju i srpsko-hrvatskih posebnosti, kao važnih determinanti ukupog jugoslovenskog razvoja. S tim se u vezi postavlja pitanje: da li je periodizacija istorijskog razvoja Jugoslavije uvek podudarna i sa relevantnim srpsko-hrvatskim posebnostima i odnosima, iako oni u najvećoj meri simbolizuju zajedničku prošlost u 20. veku.

Izvesno je da se periodizacija srpsko-hrvatskih odnosa ne može razumeti izvan jugoslovenskog konteksta; metodološki bi bilo sasvim sporno da se istorija Jugoslavije, iako se nije razvijala na homogenoj nacionalnoj osnovi, smatra samo zbirom nacionalnih istorija naroda koji su je sačinjavali.¹ U tom smislu naučno je oportunije sagledavati jugoslovensku prošlost kroz njenu primarnu jedinstvenost, i nacionalne posebnosti koje su je prožimale kroz ceo dvadeseti vek. Ne retko je, u tom pogledu, historiografija bila i u iskušenjima – da se suprotstavlja političkim tendencijama za relativizacijom jedinstvenosti jugoslovenske

¹ Vidi: B. Petranović, *Istoriografija i revolucija*, Prosveta, Beograd, 1984, str. 177.

prošlosti, ali i njenih nacionalnih posebnosti. Jugoslovenske i nacionalne posebnosti najverodostojnije izražavaju karakter jugoslovenske prošlosti u 20. veku i mogućnost njenog razumevanja.

Objektivno, u 20. veku eksplicitnije se izdvajaju srpsko-hrvatski odnosi, koji dublje determinišu i jugoslovenski i nacionalni karakter prošlosti; upravo, odnosi ova dva naroda i njihovi interesi, daju ovoj prošlosti više ili manje jugoslovenski, ali i antijugoslovenski karakter. Ovi odnosi manifestuju se kroz dve istorijske ravni – odnose Srba i Hrvata na teritoriji Hrvatske i odnose na celom jugoslovenskom prostoru. Njihov razvoj nije bio sasvim podudaran, niti se mogao uvek podvesti pod osnove opšte jugoslovenske periodizacije. Imali su specifičniju genezu, posebno, u periodu između dva svetska rata, kada se Svetozar Pribićević ponovo okreće bliskoj saradnji sa Stjepanom Radićem.

Istoriografija je već istraživala određene posebnosti u jugoslovenskoj prošlosti. Tako se, napr, jugoslovenski razvoj ne bi dublje razumeo bez analize slovenačke stvarnosti i političkih polarizacija na klerikalce, liberale, komuniste, otpora germanizaciji, težnji za nacionalnim identitetom i emancipacijom, karaktera antifašističkog otpora, specifične političke (pluralne) osnove Osvobodilne fronte, odnosa prema srpsko-hrvatskim odnosima, pogleda na državopravni karakter jugoslovenske federacije i implikacija njene razvijenjije ekonomije na jugoslovenske procese i razvoj i dr.

Stvarnost Bosne i Hercegovinu obeležila su istraživanja specifičnih konfesionalnih, nacionalnih i agrarnih problema, državopravnog identiteta, odnosa prema Srbiji i Hrvatskoj i dr.²

U Crnoj Gori više su istraživani društveno-ekonomski problemi, nacionalni dualizam Crnogoraca, odnosi sa Srbijom, federalističke ideje i dr.

Sve ove posebnosti uglavnom su polazile i od osnova jedinstvene jugoslovenske periodizacije, koja je relevantnom smatrala godinu: 1918, odnosno stvaranje jugoslovenske države, 1929, i vreme šestojanuarske diktature, 1941-1945 – vreme fašističke okupacije, razbijanja jugoslovenske države, antifašističkog otpora jugoslovenskih naroda, njihovih međusobnih sukoba, politike genocida, građanskog rata, obnove jugoslovenske države na federativnim osnovama i dr, 1945 – 1948. kada se legalizuju nove ustavne (federativne)

² Isto, str. 174.

osnove Jugoslavije, nove socijalne (socijalističke) i međunarodne osnove jugoslovenske države i dr.

Vreme 1948 – 1963 – sukob sa SSSR-om i zemljama Informbiroa, procesi demokratizacije društvenih odnosa na socijalističkim osnovama, novu međunarodnu (nesvrstanu) orijentaciju i politiku balansa između velikih sila, težnje ka novim ustavnim rešenjima i posebno otvaranje nacionalnog pitanja za koje se smatralo da je ostalo nedovršeno i potisnuto u vreme sukoba sa IB-om, početke krize jugoslovenskog federalizma i dr.

Vreme 1963 – 1974. godina – kriza jugoslovenskog federalizma, pojave separatističkih i nacionalističkih tendencija, konfederalizacija jugoslovenske države, nedoumice oko karaktera ekonomskog razvoja i dr.

Na kraju vreme duboke političke, ekonomske i nacionalne krize koja je vodila ka potpunoj dezintegraciji jugoslovenske politike i državne svesti.

U tom kontekstu moguće je pouzdanije izraziti i posebnost srpsko-hrvatskih odnosa i osnove istorijske periodizacije. Ove posebnosti se izrazitije ispoljavaju u procesima stvaranja jugoslovenske države tokom Prvog svetskog rata i mnogih kontroverzi u shvatanju jugoslovenstva, državnopravnog karaktera buduće jugoslovenske države i dr. S obzirom na ulogu Srbije u Prvom svetskom ratu i Jugoslovenskog odbora u državnom ujedinjenju jugoslovenskih naroda, sasvim je razumljivo zašto srpsko-hrvatski odnosi najpotpunije obeležavaju zajedničku prošlost. U procesima stvaranja jugoslovenske države i njenog ustavnog oblikovanja, srpsko-hrvatski odnosi se najviše eksponiraju i ulaze u fazu dubljih konfrontiranja. Oni se izražavaju u različitim pogledima na državnopravnu fizionomiju Jugoslavije – hoće li se ona razvijati kao unitarna, federativna ili konfederativna država. Ustavni problemi i nezadovoljstvo nacionalnim položajem koje Hrvati od početka postavljaju, obeležiće istorijski razvoj jugoslovenske države između dva svetska rata, ali i srpsko-hrvatske odnose.

U periodu Šestojanuarske diktature 1929. godine, srpsko-hrvatski odnosi su više konfrontirani, ali i obeleženi nastojanjima da se pruži zajednički otpor režimu diktature i integralnom jugoslovenstvu. Posebno to dolazi do izražaja od 1927. i stvaranja Seljačko-demokratske koalicije, kada se približavaju pogledi Srba iz Hrvatske, hrvatskim federalističkim idejama, i zahtevima za ustavnom reformom jugoslovenske države. Politika

od 1927. godine divergentna je u donosu na politiku jugoslovenske vlade, ali će dovesti do određenih rezultata 1939. godine, koja se u srpsko-hrvatskim odnosima može smatrati važnom granicom posebne istorijske periodizacije. Zapravo reč je o Sporazumu Cvetković-Maček od 26. avgusta 1939. godine kada se prvi put zvanično prihvata etnički identitet Hrvata i stvara Banovina Hrvatska, koja je uglavnom rezultat srpsko-hrvatskog dogovora, iako je istovremeno otvoren proces i za ustavnim reformom jugoslovenske države u celini, i to na složenijim državnopravnim osnovama sa - tri ili četiri banovine. Drugi svetski rat je prekinuo ove procese, ali njime nisu prevladani politički i ustavni nesporazumi između Srba i Hrvata. U srpskoj javnosti Sporazum će se više shvatati kao kraj jugoslovenske države, a u Hrvatskoj samo kao prvi korak ka radikalnijim ustavnim promenama.

Period 1941-1945. godine sasvim se podudara osnovama jugoslovenske periodizacije. To je vreme u kome je ustaški pokret faktor razbijanja jugoslovenske države, stvaranjem tzv. Nezavisne države Hrvatske, koja se uveliko oblikuje i na antisrpskoj osnovi i politici genocida. Međutim, Drugi svetski rat i ujedinjava srpski i hrvatski narod na idejama antifašizma, narodnooslobodilačkog pokreta i obnavljanja jugoslovenske države na federativnim i novim društvenim osnovama.

Na tim osnovama 1945 - 1948. godine izgrađivaće se srpsko-hrvatski odnosi u okvirima jugoslovenskog federalizma i srpsko-hrvatske nacionalne ravnopravnosti. Srbi i Hrvati, sa drugim jugoslovenskim narodima, biće konstituensi jugoslovenske federacije i ključni osnov njene egzistencije, sve do razbijanja 1991. godine.

Šezdesete i 70-te godine karakteristične su po ustavnim promenama, koje radikalnije menjaju ustavnu fizionomiju jugoslovenske države, ali i dubljim nacionalnim nesporazumima. To najviše dolazi do izražaja početkom 70-tih godina u različitim pristupima ustavnoj reviziji jugoslovenske federacije, i nastojanjima da se ona izvede na radikalnoj osnovi. Takvim zahtevima suprotstavlja se srpsko rukovodstvo, smatrajući da oni vode dubljoj dezintegraciji Jugoslavije. To je i vreme eskalacije hrvatskog nacionalizma i njegovog dubljeg upliva u srpsko-hrvatske odnose. Budući da historiografija to vreme nije istražila, teško je davati pouzdane ocene o njegovim karakteristikama, ali je neosporno da je ostavilo dublji traga na konzistentnost jugoslovenske zajednice i srpsko-hrvatske odnose. Potonja događanja – raspad jugoslovenske države, rat u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, i njene tragične posledice, označavaju kraj zajedničke (jugoslovenske) prošlosti,

ali ne i srpsko-hrvatskih odnosa, sada sa pozicija njihovih suverenih država i interesa naroda koji žive u Srbiji i Hrvatskoj.

Key words: historical periods, metodological, Serbs, Croats,ugoslav, Banovina.

Summary:

Text is discussion about historical periods of serbian-croatian relationships in 20. centure. This is important metodological premiss for deeper understanding of Yugoslav hystory in 20. centure. Although the serbian-croatian realationships are developing in muttually state, hystorical periods about them are not always concur to the Yugoslav periods. It is possible to recognize that in the time when state of Yugoslavia was established in 1918, time when *Seljacko-Demokratska* coalition was made, ass well ass agreement Cvetkovic-Maček etc.